

**СЛОВ'ЯНО-ГРЕКО-ЛАТИНО-ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ
ЗБІРНИК ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XVII ст.: АТРИБУЦІЯ АВТОРСТВА**

Марія Кольбух

*науковий співробітник відділу рукописів
ЛННБ України ім. В. Стефаника, канд. іст. наук*

Розглянуто історію дослідження та встановлення авторства Слов'яно-греко-латино-польсько-українського рукописного збірника першої чверті XVII ст. з фондів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Доведено, що його укладачем, переписувачем статей та автором окремих з них є український культурний і релігійний діяч першої половини XVII ст. Кирило Іванович із м. Замостя.

Ключові слова: *рукописний збірник XVII ст., автограф, Кирило Транквіліон Ставровецький, Кирило Іванович Замойський.*

The article examines the history of the study and the authorship of the Manuscript Codex of the first quarter of the XVII c. in Slavic, Greek, Latin, Polish, and Ukrainian languages kept in the Stefanyk National Scientific Library of Ukraine. It has been proved that the Ukrainian cultural and religious figure of the first half of the XVII c. Kyrylo Ivanovych from the town of Zamość has been the compiler and the scribe of the Codex, and also the author of some articles.

Keywords: *XVII c. Manuscript Codex, Authograph, Cyril Tranquilion Stavrovetskyi, Kyrylo Ivanovych Zamojskyi.*

Рассмотрена история исследования и определения авторства Славяно-греко-латино-польско-украинского рукописного сборника первой четверти XVII в. с фондов Львовской национальной научной библиотеки Украины имени В. Стефаника. Установлено, что его составителем и писцом, автором отдельных статей есть украинский культурный и религиозный деятель первой половины XVII в. Кирилл Иванович с. г. Замостья.

Ключевые слова: *рукописный сборник XVII в., автограф, Кирилл Транквиллион Ставровецкий, Кирилл Иванович Замойский.*

У фондах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника зберігається рукописна книга XVII ст., яка містить понад 110 різножанрових статей. У науковій літературі вона отримала назву Слов'яно-греко-латино-польсько-український збірник початку XVII ст. [33, с. 306, 319, 320]. Ця пам'ятка належить до рукописної збірки Національного закладу ім. Оссолінських у Львові, куди вона потрапила із приватного зібрання князів Любомирських у Львові, книги якого 25 грудня 1825 р. князь Генріх Любомирський подарував до установи з метою створення при ній музею ім. кн. Любомирських [41, с. 136]. Про належність збірника до бібліотеки князів засвідчують відтиски штампів на ньому «Zbior Lubomirskich» та «Henryk х. Lubomirski» [34, арк. 1], проте звідки він потрапив до них, невідомо.

Статті Слов'яно-греко-латино-польсько-українського збірника (обсяг 315 арк., 4-й формат, розмір 19,5 × 15 см, поле тексту — 16,5 × 12,5 см) написані дрібним письмом одного почерку по 29-41 рядку на сторінку. Текст написаний чорнилом із використанням голубої, зеленої, жовтої фарб та кіноварі в ініціалах, заголовках і розділах статей, а також виділень у самому тексті та на полях книги. В художньому оздобленні збірника подекуди застосовано вузькі з геометричного орнаменту заставки. Тепер оправою кодексу служить картон у світло-коричневому папері, розмальованому під «мармур» червоною, синьою та жовтою фарбами, корінець і наріжники виготовлені з коричневої шкіри; обріз книги пофарбований у синій колір.

Спочатку сторінки книги були використані для фіксації метеорологічних спостережень у краї за 1610–1616 рр., поданих латинською, польською, грецькою та староукраїнською мовами. Водяні знаки на папері (герб Єліта, два різновиди двоголового орла) підтверджують час створення блока книги. Згодом та ж особа на текст метеорологічного змісту, що був розміщений у верхній частині книги, наклала білу фарбу та вписала нові статті, що складають збірник, зберігши розподіл аркушів за днями року (березень–лютий), поданих на верхніх полях книги. Згодом фарба повідпадала, тому втрачено фрагменти тексту збірника. До того ж зазнали втрат як окремі аркуші на початку книги (збережена стара пагінація від с. 41) та між арк. 4-5, 12-13, 19-20, 83-84, 102-103, 144-145, 239-240, 305-306, 310-311, так і фрагменти аркушів (надірвані та надрізані з

втратою тексту арк. 14, 91, 129, 130, 141-144, 226, 227, 239, 248, арк. 144 — 1/3 верхня частина). Подекуди високогалогенним чорнилом пошкоджено текст пам'ятки, зокрема на арк. 100-102, 155, 180, 181, 253, 289-293.

Аналізований збірник містить як окремі, так і фрагменти слів та повчань отців церкви, послання східних патріархів, життя святих, молитви, а також проповіді та приватне листування тогочасних культурних діячів, написані староукраїнською, церковнослов'янською, грецькою, латинською та польською мовами. Серед них наявні й датовані тексти за 1601–1621 рр., які не завжди подані у хронологічній послідовності. Остання стаття збірника, датована 1625 р., вписана уже по завершенні книги, після колофону. Отже, збірник створено у першій чверті XVII ст. — між 1616 і 1625 рр.

На полях книги часто подані різними мовами вказівки на текст («зри», «vide», «lege» тощо) та приписки автора до тексту пам'ятки. Подекуди автор перепису статей вказує «спісаное мн[ою]» [34, арк. 171] або «scripta a me» — «написано мною» [34, арк. 190 зв.], подає місце перебування (міста Корець*, Львів, Рогатин**) та джерело перепису («з самого оригіналу переписано в Львові літа 1622» [34, арк. 312]). Пізніше, після закінчення збірника, на бічному полі арк. 6 фіксує три метеорологічні спостереження за 1625–1627 рр., де вказує місцевості: села Добрятин*** (1625 р.), Великі Очі**** (1626 р.) та Грушівський монастир^{5*} (1627 р.). На арк. 167 зв. записує інформацію, пов'язану із текстом статті, не раніше, ніж 1646 р.

Зміст статей збірника засвідчує, що його укладач був високоосвіченою на цей час людиною, знав класичні мови, цікавився думками отців церкви, патріархів, визначних тогочасних культурних і релігійних діячів; отриману інформацію записував як для власних потреб, так і для майбутніх поколінь. Він був ієромонахом-проповідником, пов'язаним з такими чернечими осередками, як Скит Манявський, Унівська лавра та з Рогатинським церковним братством.

* Тепер місто Рівненської обл.

** Тепер місто Івано-Франківської обл.

*** Тепер село Млинівського р-ну Рівненської обл.

**** Тепер Любачівський повіт (Польща).

5* Монастир Святої Трійці Перемишльської єпархії, що 1626 р. був приєднаний до Щеплотського монастиря.

У колофоні [34, арк. 315], де подано вислів про закінчення збірника («Scribendorum librorum nullus est finis, adendi autem certus est modus» («Немає кінця писанню книжок, але є межа дописуванню»), його автор не вказав свого імені, проте зафіксував деякі особисті відомості, зокрема задокументував власну послідовну позицію щодо дотримання православної віри своїх предків: «**М** не есте^а канмо^а, не манчи на свѣти, тзе^т в^т цѣкви Божѣй, певного мисца, не влѣкѣи на та^а и овде, при о^анд^а вѣри, при о^анд^а крещеніи, при о^аны^а Бгѣ стю, маю еѣпа православного, маю архієѣпа, маю патріа^ахи слѣги и шафаріи Божіи. тоє^т есте^а овца по^а пастыро^а, на которыхъ ѡра^а смотриачи живѣ по^а послѣшание^а, способъ те^а цѣкви Божей то^а хован, в^т которѣмъ дѣдове и прадѣдове мои сѣ^а змерли. в^тм стани триваю, non declinando ad dextram neque ad sinistram» («не ухиляюся ні вправо, ні вліво») [34, арк. 315].

Слов'яно-греко-латино-польсько-український рукописний збірник першої чверті XVII ст. привертав увагу дослідників ще у XIX ст. Над текстом пам'ятки працював Яків Головацький, який під заголовком «Wyszczególnienie przedmiotów znajdujących się w tym rękopiśmie» подав перелік статей книги у п'яти розділах відповідно до мови тексту (грецькою, грецькою і латинською, латинською, українською і церковнослов'янською, польською). Цю інформацію поміщено у кінці збірника [34, арк. I-III' зв.]. На передньому ж форзаці кодексу зберігся власноручний запис польського історика, довголітнього директора Оссолінеуму Августа Бельовського від 25 листопада 1847 р., який надав назву книзі: «Kirya Stawrowieckiego wypisy, mowy, listy i t. p.», адже до складу збірника входять статті з підписом «ієромонах Кирило», інші статті, адресовані йому, а також анонімні твори, автором яких він міг бути. Авторство збірника визначному українському культурно-освітньому та релігійному діячу кінця XVI — першої половини XVII ст. Кирилу Транквіліону Ставровецькому († 1646) приписує також мовознавець і палеограф Олександр Калужняцький в опублікованій 1877 р. праці, присвяченій огляду кириличних пам'яток у зібраннях Львова [15, с. 7]. Такої ж думки дотримувалися Антоній Петрушевич, який використав інформацію з пам'ятки у «Сводной Галицко-русской Лѣтописи» за 1600–1700 рр. (1874 р.) [30, с. 276] та «Дополнениях» до неї (1891 р.) [29, с. 1], а також професор Сергій Голубев — автор публікації статей зі збірника [9, с. 218-225, 231-234].

Постатейний опис збірника першої чверті XVII ст. 1898 р. публікує В. Кентчинський у третьому томі каталогу рукописної збірки Національного закладу ім. Оссолінських у Львові [40, с. 273-275]. До статей, написаних староукраїнською та ін. мовами, які пов'язані з Кирилом Ставровецьким, зараховує такі [40, с. 274]:

1. Вітання ченцям у Скиті Манявському, що перебували за с. Марковим зі старцем Іезекеїлом, 29 листопада 1617 р. [34, арк. 177-178] та 18 січня 1619 р. [34, арк. 213 зв.-215 зв.], а також привітання отця Феодосія, ігумена Скиту Манявського, у час повернення його з Києва 26 січня 1619 р. [34, арк. 287 зв.-288 зв.].

2. Благословення унівським ченцям, виголошене в Унівській лаврі з нагоди відходу з обителі 12 січня 1618 р. [34, арк. 179 зв.-180 зв.].

3. Лист до отця Петра, пресвітера Рогатинського церковного братства, написаний у Львові 29 жовтня 1617 р. латинською мовою [34, арк. 215 зв.-216 зв.].

4. Листи до замойського міщанина Йосифа Анастасієвича, грека за походженням, написані польською мовою у м. Замості 10 червня 1621 р. від «ієромонаха Кирила» [34, арк. 308-309 зв.] та у м. Рогатині — «отця Кирила мниха» [34, арк. 309 зв.-310 зв.].

5. Слова латинською мовою на честь польського магната Томаша Замойського та його дружини, датовані 1613, 1617, 1621 рр. [34, арк. 178-179, 188-189 зв., 223-224, 305-306 зв., 306 зв.-307], на арк. 307 — грецькою мовою.

6. Вітання на Воскресіння Христове 4 березня 1616 р. [34, арк. 181].

У збірнику вміщено документальні матеріали, написані до ієромонаха Кирила:

1) Лист-відповідь Іова Княгиницького зі Скиту Манявського («пустині Маркової») від 23 серпня 1614 р. [34, арк. 167-171] на посланий на рецензію текст «Ісповідання віри», що був основою книги, написаної ієромонахом Кирилом. У листі І. Княгиницький подає перелік недоліків для виправлення і просить не поспішати з друкуванням книги, а подати текст до друкарні, де її розглянуть і поправлять знавці богословської літератури: «ни съдѣвѣши ѹченими, и четшими писаниѣ книгѣ ѿчѣскнѹхъ» [34, арк. 170]. На думку І. Княгиницького, «лѣѹше замѣдлѣти и прославѣтѣся, нежели ѹкорѣти и ѡбещестѣтѣся» [34, арк. 170]. У відповідь на зауваження ієромонаха Кирило написав йому гнівний лист, про що зазначив автор збірника: «Ѹпѣсь на тотѣ листѣ, же былѣ полныѣ дрѹсти и гнѣѡѡ, жебыѣ прочыи не съмѣзнаѣли, для тогоѣзъ

тѣ его не клязъ» [34, арк. 171], а через деякий час книгу «Зерцало богословіи» з підписом Кирило Транквіліон* (латин. — спокійний) опублікував у новоствореній друкарні в Почасві 1618 р. На бічному полі арк. 167 зв. збірника переписувач тексту листа помістив приписку: «Дієтъ тѣ естѣ до Кирила Бѣвородаго на книгѣ его на званіи Зѣцало Бѣгословіи. котѣрый потѣ апостатова, и в Чѣнигови нгѣмѣнѣтво ѿ короля ми», а продовження її, на думку автора публікації листа професора С. Голубева, написано іншою рукою [9, с. 233]: «Здоѣ рѣкѣ ꙗхѣмъ [1646] на то нгѣмѣнѣтѣ та же» [34, арк. 167 зв.].

2) Лист ігумена Скиту Манявського Феодосія ієромонаху Кирилу, «люботрудному проповіднику Слова Божого заможському», написаний у липні 1625 р. [34, арк. 315 зв.], у якому адресант зазначає, що вчасно не відповів на лист Кирила, проте від ігумена Унівської лаври Гедеона Заплатинського дізнався, що проповідник перебуває у Львові, де полагоджує різноманітні справи: «тѣждається по рѣзличны мѣстѣхъ хотя влѣгѣтіе пашее въздвигнѣти, стоимее ѣтвѣдити, безчинное исправити» [34, арк. 315 зв.]. Ігумен посилав йому також копії двох патріарших листів, переписаних проповідником, та просить приїхати та скопіювати ще третій лист патріарха.

Професор С. Голубев вважав також, що Кирило Транквіліон є ще автором листів отця Кирила, ігумена любартівського, до всіх християн «обще» [34, арк. 184-184 зв.] і до Мінського церковного братства 1618 р. [34, арк. 183-184]**, у яких закликає обстоювати православну віру, а в останньому повідомляє про неможливість прислати вчителя на прохання братства.

Отже, якщо Слов'яно-греко-латино-польсько-український рукописний збірник першої чверті XVII ст., на думку дослідників, є автографом ієромонаха Кирила Ставровцького, то зі змісту статей випливає, що він був ігуменом в Уневі (до 12 січня 1618 р.), потім у Любартові на Волині (тепер Любар, смт Любарського р-ну Житомирської обл.)***, а у 1621–1625 рр. — проповідником у м. Замості.

* Транквіліон — відоме ім'я римського мученика, пам'ять якого відзначають 18 грудня [32, с. 157]. Дві інші опубліковані книги К. Ставровцького («Євангеліє учительне» (Рохманів, 1619 р.) та «Перло многоцінне» (Чернігів, 1646 р.) також підписані «Кирило Транквіліон».

** Опублікував А. Криловський [2, с. 527-528].

*** М. Возняк вважав, що ієромонах Кирило був любартівським ігуменом біля Любліна [8, с. 447].

Кирило Транквіліон підтримував зв'язки з духовенством Львова, Скиту Манявського та Рогатинським церковним братством. Такими даними послуговувалися дослідники творчості Кирила Транквіліона Ставровецького [8, с. 180; 38, с. 385-386], вони увійшли і до його біограми в українські енциклопедичні та біобібліографічні видання [21; 31; 35; 36, с. 191; 37, с. 560-561].

На початку ХХ ст. про існування збірника знав дослідник і видавець давніх пам'яток Володимир Перетц. Він особисто оглядав його влітку 1907 р., перебуваючи в науковій подорожі у Львові, і в опублікованому звіті включив до переліку слов'янських рукописних книг зібрання Національного закладу ім. Оссолінських у Львові [28, с. 9]. Вчений відзначив особливості почерку автора пам'ятки та кольорову гаму, використану в оформленні кодексу. Він зазначив, що багато статей у ньому заслуговують на увагу, зокрема за змістом та з погляду мови особливо цікавими є листи і повчання, а також зауважив, що варто було б опублікувати «Повчання при погребі Софії, княгині Чарторийської» Лаврентія Зизанія [28, с. 15]*. Текст повчання укладач збірника скопіював 18 травня 1618 р. у м. Корець, де у цей час проживав і виконував священничі обов'язки визначний український культурно-освітній і релігійний діяч кінця ХVI — першої половини ХVII ст. Лаврентій Зизаній Тустановський.

Упродовж 1904–1908 рр. над магістерською дисертацією про життя та літературну діяльність Кирила Ставровецького, за скеруванням Володимира Перетца, працював Сергій Маслов — у майбутньому відомий книгознавець та історик літератури. Дані з аналізованого збірника з рукописної колекції бібліотеки Оссолінських він використав як джерело до біографії та творчої діяльності Кирила Ставровецького, над монографією про якого дослідник працював упродовж усього життя. Так, при розгляді наукового доробку С. Маслова з нагоди 25-літньої наукової діяльності, В. Перетц відзначив, що найбільшою на той час працею С. Маслова є монографія про Кирила Ставровецького, адже «такої ґрунтовної, повної, критично та діловито написаної ми не маємо ні про одного з старих українських письменників» [27, с. 25]. Однак вона все ще залишається неопублікованою. На думку академіка, причина в тому, що «автор, немилосердно строгий та надто критичний до самого себе

* Опублікував А. С. Криловський [16, с. 53-64 — *Приложения*].

в погоні за досконалістю». В. Перетц висловив сподівання, що автор наважиться опублікувати свою багатолітню роботу, «не чекаючи випадку побувати в Ватиканській Бібліотеці для з'ясування однієї, що непокоїть його, деталі з біографії Транквіліона» [27, с. 25].

Під час детального огляду збірника С. Маслов помітив, що приписка на полі книги з текстом рецензії Й. Княгиницького на «Зерцало богословії» Кирила Ставровецького з неприхильним ставленням до нього написана тим же почерком, що й сам текст пам'ятки, тільки блідішим чорнилом [19, с. 33], — аргумент, який піддає сумніву, що укладачем збірника є сам Кирило Транквіліон. Згодом, 1927 р., у рецензії на опубліковану «Історію українського друкарства» Івана Огієнка [24] він написав, що потрібно утриматися від категоричних тверджень про те, що Кирило Ставровецький був ігуменом Унівського монастиря, а потім проповідником у м. Замості, адже «всі існуючі в літературі вказівки що-до цього походять від рукописного збірника Оссолінських № 827, зв'язок якого з Транквіліоном ще вимагає наукового обґрунтування» [20, с. 100]. У зв'язку з цим необґрунтованим є твердження про те, що Кирило Ставровецький почав друкувати «Зерцало богословії» в Уневі 1617 р. На думку С. Маслова, І. Огієнко «цілком правий відзначивши, що Транквіліон мав власну друкарню, яка функціонувала р. 1618 в Почаєві, а р. 1619 в Рахманові», але не погоджується з тим, що її перенесли до Чернігова, про це свідчать шрифти та оздоблення стародруків [20, с. 100]. Однак встановити, хто був автором збірника через брак фактичного матеріалу досліднику так і не вдавалося. Очевидно, це й було причиною, що автор за своє життя (помер 1957 р.), так і не опублікував монографії.

Праця С. Маслова «Кирилл Транквиллион-Ставровецкий и его литературная деятельность» вийшла в світ шойно 1984 р. Підготувала текст та упорядкувала видання літературознавець, науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України Г. І. Павленко, передмову написав учень С. Маслова, дослідник пам'яток давньої української літератури В. І. Кречотень [19]. У монографії С. Маслов докладно проаналізував статті зі Слов'яно-греко-латино-польсько-українського збірника першої чверті XVII ст., які можуть бути пов'язані з Кирилом Ставровецьким [19, с. 29-35]. У ній автор категорично заявляє, що листи ігумена любартівського Кирила, які професор С. Голубев приписує Кирилу Транквіліону, йому не

належать через інший стиль викладу, тому це слова іншої особи. На думку С. Маслова, тільки деякі листи, що входять до складу збірника, міг написати Кирило Транквіліон, що ж до більшої частини статей книги, то ще потрібно висловити думку майбутнім дослідникам [19, с. 35].

Поворотним етапом у встановленні авторства збірника стало відкриття у 1970-х рр. Ярославом Ісаєвичем записів у збірнику-конволюті кінця XVI — першої половини XVII ст., що зберігається у Національній бібліотеці у Варшаві (Qu XVI 953-956). Книга містить чотири рідкісні українські видання: 1) «Апокрисис» Христофора Філалета (Острог, близько 1598–1599 рр.); 2) «Отпис на лист ... Іпатія» Клирика Острозького (Острог, 1598–1599 рр.); 3) Послання константинопольського патріарха Ієремії Траноса (Острог (?), після 1583 р.); 4) «Аполлея Апології книжки» (Києво-Печерська лавра, 1628 р.). Слід зауважити, що збірником користувалися А. Петрушевич та А. Добрянський [10, с. 64, 67, 73 — *Іпагін.*], однак вони не звернули увагу на записи.

Провенієнції на конволюті засвідчують, що від останньої чверті XVIII ст. книга була власністю ієромонаха Августина Ставинського, професора філософії і теології у Замойській монастирській школі, а з 1786 р. — професора риторики в Станіславській гімназії, який подарував її професору філософії, догматики і теології Львівського університету Модесту Гриневецькому. У 1780–1781 рр. він навчався у м. Замості та був учнем А. Ставинського. Від М. Гриневецького книга дісталася українському лінгвісту Івану Могильницькому, кустосу Перемишльської греко-католицької капітули, після смерті якого 1838 р. між його паперами пам'ятку віднайшов і взяв для свого вжитку декан м. Мостиська і парох с. Райтаревичі* о. Онуфрій Кубаєвич, а на схилі свого віку (1846 р.) подарував єпископу Івану Снігурьському, одному із засновників Перемишльської греко-католицької капітульної бібліотеки, де вона й зберігалася; після 1947 р., як і більша частина цієї книгозбірні, перенесена до Національної бібліотеки у Варшаві.

Переглядаючи конволют, Я. Ісаєвич на сторінках стародруку «Аполлея Апології книжки» (1628 р.)** [1] зауважив численні записи

* Тепер с. Верхівці Самбірського р-ну Львівської обл.

** Книга про Київський православний собор (серпень 1628 р.), на якому було засуджено проунійний твір Мелетія Смотрицького «Апологія». Наприкінці «Аполлеї Апології книжки» подані підписи присутніх на соборі найвизначніших православних діячів.

однієї особи дрібним почерком українською, церковнослов'янською, грецькою, латинською та польською мовами, виконані чорнилом, кіновар'ю та синьою фарбами. Серед вписаних статей дослідник відзначив літописні записки, які стосуються відомих автору співвітчизників, найчастіше про їх смерть. Це передусім інформація про діячів культури Києва і Львова, зокрема видавців і друкарів (Лаврентія Зизанія, Тараса Земку, Ісаїя Копинського, Ісаакія Борисковича, Памву Беринду та ін.), проте найбільше записів про православних мешканців 40-х рр. XVII ст. м. Замостя, що засвідчує їх ведення саме у цьому місті, де проживав укладач збірника [11, с. 150].

При порівнянні почерку літописних заміток в «Аполлеї Апології книжки» з текстом Слов'яно-греко-латино-польсько-українського рукописного збірника першої чверті XVII ст. з рукописної збірки Національного закладу ім. Оссолінських у Львові Я. Ісаєвич дійшов висновку, що їх написала одна і та ж особа, що проживала у м. Замості, — ієромонах Кирило [11, с. 153]. За дослідженням А. Будиловича, метричні записи про хрещення у книзі «Прототипон онома» православної церкви Св. Миколая у м. Замості (1630–1674) документують це ім'я у 1631 р. («священик ієромонах Кирилл»), 1634 р. («ієромонах Кирило Іоанович») та 1638, 1641, 1643–1646, 1648 рр. («ієромонах Кирил Іоанович») [5, с. 98]. Дослідник припускає, що це одна особа, а отже, й автор записів на сторінках стародруку та рукописного збірника.

У переліку осіб, які брали участь у Київському православному соборі 1628 р., в «Аполлеї Апології книжки» є підпис засновника Святогеоргіївського монастиря в Любартові «Многогрішний Кирилль игумень Любартовській. Проть монастырей воеводства Кієсаго, Волинсаго, и Брацлавсаго» [9, с. 313], отже, й автора двох листів, вписаних в аналізований збірник [34, арк. 183-184 зв.]; у них автор тексту поданий від третьої особи. В інших джерелах засновника та ігумена Любартівського монастиря названо Кирило Костянтинівський [3, с. 130] та Кирило Тимофійович [39, с. 82]. Слід зауважити, що Кирило Ставровецький на той час (з 1626 р.) був архімандритом греко-католицького чернігівського Єлецького Успенського монастиря [7, с. 26] і відповідно не міг бути учасником православного собору.

Виходячи з цього, Я. Ісаєвич та І. Мицько зазначають, що у кінці XVI — першій половині XVII ст. серед українських культурно-освітніх діячів такого рівня як Кирило Ставровецький було щонайменше три ієромонахи Кирили [13, с. 53].

Отже, Слов'яно-греко-латино-польсько-український рукописний збірник першої чверті XVII ст. — це автограф Кирила Івановича із м. Замостя. Він є переписувачем статей, їх укладачем та автором окремих з них, тому анонімні статті та з підписом «ієромонах Кирило» належать саме йому. До нього, Кирила, проповідника Слова Божого, адресований також лист 1625 р. преподобного Феодосія, ігумена Скиту Манявського [34, арк. 315 зв.]. Лише два скопійовані для збірника листи [34, арк. 183-184 зв.] написав любартівський ігумен Кирило та тільки переписаний лист І. Княгиницького був надісланий Кирилу Ставровецькому [34, арк. 167-171], і лише він є джерелом до його біографії. Тому, на думку Я. Ісаєвича та І. Мицька, біографію Кирила Ставровецького необхідно уточнити, а матеріали до неї слід шукати у передмовях до видань автора [13, с. 52].

Тим часом, в опублікованій 1984 р. монографії Сергія Маслова «Кирилл Транквиллион-Ставровецкий и его литературная деятельность» подані гіпотетичні припущення вченого про життєвий шлях Кирила Транквіліона Ставровецького, ґрунтовані на дослідженнях попередників. Нові ж відкриття Я. Ісаєвича подані у примітках як інша точка зору [19, с. 218], тому сучасні дослідники й надалі використовують застарілу інформацію [14, с. 77; 21; 25, с. 159; 26, с. 259; 31; 36, с. 191 та ін.].

Нові дані про Кирила Івановича із Замостя у 2002 р. опублікував Я. Ісаєвич у монографії «Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми» [12, с. 8, 195, 366]. І. Мицько в опублікованій 1998 р. праці «Святоуспенська Лавра в Уневі (кінець XIII ст. — кінець XX ст.)» [23] уже не подає Кирила Транквіліона, як особу, що перебувала в обителі, а в іншому виданні «Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576–1636)» (1990 р.) пов'язує його з перекладачем грецьких книг з Острога — Кипріяном [22, с. 94-95].

Укладач Слов'яно-греко-латино-польсько-українського рукописного збірника першої чверті XVII ст. ієромонах-проповідник Кирило Іванович із м. Замостя, відомий також із джерел як Кирило Замойський [39, с. 119-120; 6, с. 463]. Він перебував у близьких стосунках з польським магнатом Томашем Замойським та його дружиною, на честь яких складав проповіді [34, арк. 178-179, 188-189 зв., 223-224, 305-307], а про знайомих йому парафіян української та

грецької національностей православної церкви Св. Миколая у м. Замості, ієромонахом якої він був, на сторінках стародруку склав своєрідну місцеву хроніку, яку вів на полях та між рядками книги впродовж 1640-х рр. (до 1649 р.).

Збереглися відомості про перебування Кирила Замойського у Галичині. Неодноразово він приїжджав до Львова, полагоджував різні справи, очевидно, і як митрополичий екзарх Холмської православної єпархії [12, с. 8], що була підпорядкована Львівському митрополиту. Задokumentовано його побутування у місті в 1617, 1622 та 1625 рр., а також 22 листопада 1627 р. — отець Кирило, чернець із Замостя, перебував у церковному домі при Богоявленській церкві у Львові [4, арк. 1-1 зв.; 23, с. 143]. Деякий час він був в Унівському монастирі, на честь відходу з якого 12 січня 1618 р. написав проповідь [34, арк. 179 зв.-180 зв.], відвідував церковне братство м. Рогатина та листувався з його членами.

Кирило Замойський часто бував у Скиті Манявському, де писав і проголошував проповіді, копіював патріарші листи, підтримував зв'язки з першим ігуменом — Феодосієм. Був у близьких стосунках із засновником Скиту Манявського Іовом Княгиницьким, авторитетним у православних колах діячем. Він відвідав його перед смертю 29 грудня 1621 р. Присутність Кирила із Замостя задokumentовано у Житті Іова Княгиницького, написаному у 20-х рр. XVII ст. Ігнатієм з Любартова, де зазначено, що ієромонах Кирило грецькою мовою просив в І. Княгиницького прощення та молитви, а у відповідь Іов промовив по-грецьки декілька слів [17, арк. 43 зв.]. В іншому списку Життя доповнено: «*прогласи прощенія*» [18, арк. 96]. Можливо, через Ігнатія з Любартова, що перебував з І. Княгиницьким в Угорницькому монастирі та Скиті Манявському, ієромонах Кирило Іванович отримав для копіювання листи засновника Святогеоргіївського монастиря у Любартові Кирила Тимофійовича Костянтинівського. Кирило Замойський вписаний також у Пом'яник Скиту Манявського серед православних архімандритів та визначних діячів української культури: Ісаія Балабан, Євфимій Плетенецький, Захарія Копистенський, Йосиф Тризна, Інокентій Гізель та ін. [6, с. 463].

Кирило Замойський, як і Кирило Ставровецький, був високоосвіченою людиною, найімовірніше, навчався в Замойській академії,

де вивчали класичні мови. Він мав власну бібліотеку, книжки до якої, як засвідчено у листі до Йосифа Анастасієвича, купував у краківського книготорговця Бурхарда Куїка, якому просив віддати гроші (30 злотих) за придбані видання [34, арк. 310 зв.].

Автор збірника рідною мовою вважав українську. У листі до Й. Анастасієвича він зазначає: «Godziłoby się coś więcej do siebie pisać, u swoim własnym językiem, ruskim» [у значенні українською мовою. — М. К; 34, арк. 309 зв.]. Досконало володів церковнослов'янською, польською, латинською та грецькою мовами. Цей факт засвідчує грамота московського царя Олексія Михайловича від 30 вересня 1648 р., у якій цар звертається до Зосими Прокоповича, колишнього чернігівського єпископа, щоб прислав київських учених «учителів-священіноків», які добре володіють грецькою і латинською мовами, а також вміють робити переклади з грецької для виправлення церковнослов'янського тексту Біблії, — «Кирило Замойський и Арсеній и Дамаскинъ Птицкій» [39, с. 119-120]*. Отже, ієромонах Кирило був причетний до тогочасного книгодрукування: входив до київського гуртка вчених, що готували тексти до видань у друкарні Києво-Печерської лаври. Зокрема, у літописних замітках він засвідчив, що брав участь у редагуванні тексту Біблії, над першою частиною якої до Книги пророка Даниїла працював Лаврентій Зизаній Тустановський, протопіп корецький: «Улірѣ в Коцѣ дѣко'рыговавшы Бібліѣ з' грецкогo дѣ Даниїла, а остатокѣ на рокѣ 1643 в Пече'скѣ» [1, арк. 6 зв.]. Відомо про задум публікації у друкарні Києво-Печерської лаври виправленого тексту Біблії, яка б від Острозької відрізнялася форматом та художнім оздобленням, тому у 1645–1649 рр. гравер Ілля до цієї книги виготовив близько 150 ілюстрацій [12, с. 195]. З Лаврентієм Зизанієм Кирило Іванович був знайомий набагато раніше. Ще навесні 1618 р. відвідав його у м. Корець на Волині, де 18 травня скопіював «Повчання при погребі Софії, княгині Чарторийської» [34, арк. 171-177].

Отриману інформацію про життя та діяльність знайомих видавців і друкарів Кирило Іванович Замойський фіксує у літописних

* Автор публікації припускає, що Кирило Замойський — це Кирило Транквіліон, однак це лише здогадка, від якої слід відмовитися, коли буде відомо про іншого Кирила [39, с. 120].

замітках, з яких дізнаємося, що 1637 р. в Любліні зустрівся, очевидно, з Петром Могилою («витає го на ... в Диблѣнѣ» [1, арк. 6; 11, с. 151]), а у своїй келії в Замості в 1640-х рр. приймав львівського друкаря Андрія Скольського [1, арк. 7; 11, с. 151] тощо. У записках він документує також факти про визначних культурних діячів, які невідомі з інших джерел.

Кирило Іванович був ревним прихильником успадкованої віри предків, піклувався про утвердження православ'я, щоб «вѣрѣ пашее въздвиґнѣти, етоицеѣ ѹтвѣдѣти, безчинное исправити» [34, арк. 315 зв.]. У його нотатках помітне негативне ставлення до осіб, що перейшли на іншу віру. Зокрема, у фіксації року смерті Кирила Ставровецького, який упродовж 1626–1646 рр. був ігуменом греко-католицького Єлецького Успенського монастиря у Чернігові, він використав ту ж фразу з негативним відтінком, що й на полі стародруку напроти присяги на Київському православному соборі 1628 р. Мелетія Смотрицького, яку він порушив [1, арк. 3 зв.]. Що ж до запису аналогічної інформації про православних осіб, то Кирило Замойський послуговувався словами «ѹмѣръ» [1, арк. 6], «[предс]тавися» [1, арк. 3 зв.].

Отже, сукупність інформації, записаної у багатожанровий Слов'яно-греко-латино-польсько-український збірник першої чверті XVII ст. з рукописної збірки Національного закладу ім. Оссолінських у Львові, засвідчує, що укладачем, переписувачем та автором окремих його статей є ієромонах Кирило. Дослідники впродовж XIX — 70-х рр. XX ст. вважали, що це визначний культурно-освітній та релігійний діяч кінця XVI — першої половини XVII ст. — письменник, богослов, філософ, педагог, видавець Кирило Транквіліон Ставровецький. Однак висновки Сергія Маслова, до яких він дійшов внаслідок детального опрацювання тексту пам'ятки, а також відкриття Ярославом Ісаєвичем записів на примірнику стародруку «Аполлея Апології книжки» (Кієво-Печерська лавра, 1628 р.) із зібрання Перемишльської греко-католицької капітули із залученням інших джерел, дали можливість встановити, що насправді це — автограф іншого визначного українського культурного та релігійного діяча — Кирила Івановича Замойського.

Insuper factum est et mihi maturior accessit etas: Itaque tuae boni
 fortunae nescio, nisi in me multum gratulor, sed etiam plenis votis lu-
 bent eam prosequor. Et tibi praesens annos.
 in gremio tuo excipians, uteretur. Et vero ego, qua te
 compellabo oratione Si mihi ea ingenij ubertas, dicendiq; copia ac-
 desset, quam nunc ego mihi optarem, et qua digne animi mei leti-
 citiam, ex tuo aduentu conceptam exprimere posse, huc om-
 nes ingenij nervos intendere, dicendiq; vim conferre, eam
 meam esse letitiam, cui nequaquam par offerri possit oratio.
 Quaeq; ut incredibili perfunder voluptate cum te reducam con-
 spicio ita non minus doleo, eam meam esse infantiam, quae pueri-
 senti in te meae voluntati, aequam me prohibeat afferre dictio-
 nem. Quapropter quoniam et etatem et videri meae rationes,
 ab inaunte etate susceptas, prore fortuna veli mihi non licet,
 utar saltem secunda, quos proebus recte sonantia edere verba
 erudit; hi tuos canant sanctae laudes: ego, superum iudicio, et immu-
 tabili sententia, ab ea plane ramocui fortuna, saltem quodpo-
 sterior est, ad Deum immortalem supplicia fundam vota, ut
 te diu sospitem Patriae, omnibusq; bonis servat, multisq; triumphis,
 victorijs, et patris virtute trophaeis, insignè immortalemq; reddat.

Η παρομοίως του Παναγιωτάτου Αρχιεπισκόπου Μεσσηνιακής οὐκ εὐνοίας ἐν ἑπιπέδῳ
 ἐν τῇ τοῦ Ἱεροσολίμων πόλει, πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἡμετέραν τῆς Τραπεζῆς ἡδὲ ἁγίου
 Ἀποστόλου, ἐν τῷ ἔσχατον τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὸν ἕνα μὲν ἀποστόλου εἰς τὸν

Ευχαριστῶ τὸν Παναγιώτατον Θεόν, ὅτι ἡμῶν ἐπιπέδου ταυτοῦ ἐπίδοσης οὐκ εὐνοίας ἐστὶν
 ἐν τῷ ἐσχατον εἰς τὸν ποιῶν τὸ θελημα τοῦ Πατρὸς: καὶ ἐγὼ εἴπω λό-
 γους ἔκκλησιαν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Κεῖρον ἐπιπέδου ἡμῶν, ἡμῶν ἐκκλησιᾶν ἡμῶν ἡμῶν
 τὴν ἐπιπέδου ἡμῶν, ἡμῶν τὸ θελημα εἰς τὸν ἕνα μὲν ἀποστόλου εἰς τὸν
 ἁγίου Ἰωάννου, καὶ οἱ ἅγιοι πατέρες ἡμῶν ἐπιπέδου ἡμῶν, ἡμῶν τῆς χαριῶς
 τοῦ Παναγιώτου Θεοῦ ἐπιπέδου ἡμῶν ὁριθῶν. Ἄσιπτον οὖν εἰς τὸν ἕνα μὲν
 ἀποστόλου ἡμῶν ἐν τῷ ἐπιπέδου ἡμῶν, εἰς τὸν ἕνα μὲν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων
 πάντων, ἀλλὰ καὶ ἐπιπέδου ἡμῶν ἡμῶν, εἰς τὸν ἕνα μὲν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἐν τῷ
 ὅτι τὰ πάντα ἡμῶν ἐπιπέδου ἡμῶν ἡμῶν, ἡμῶν τῆς χαριῶς τοῦ
 ἁγίου Ἰωάννου. Ἐκ τῶν ἀποστόλων τῶν ἐπιπέδου ἡμῶν τῶν ἀποστόλων, τὰ εἰς τὸν
 ἕνα μὲν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, καὶ οἱ ἅγιοι πατέρες ἡμῶν, καὶ οἱ ἅγιοι ἀποστόλοι,

Слов'яно-греко-латино-польсько-український збірник.
 Перша чверть XVII ст. Автограф Кирила Івановича Замойського. —
 ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. —
 Ф. 5, оп. 1, од. зб. 827. — Арк. 179.

BRZEMIE POLSKIE. ABO Prognostycon
I an zaskę, pow królwie, waiska ku boiowi idox z siemie zdalekie
strony, aż do kęńca nieba. pan y naczynie popędliwosci ku
zburzeniu wpyrkiy ziemia. Tamże wiecay strzaty jego /
ostre, y wpyrnie skatni idox be dōx wysiox ^{krzemien} gnyone, kopia jego
Kiedy rzeknoy porōy y bapiaczestwa, tedy zginienie na nie
przydzie, iako bol niewiasty brzemianney, a miedox Reku i z
Bawienie które sie stało przed 45 lat mektore
mu poboznemu cslowiakowi który był rodem s Janko
wa przy skonaniu zywota jego widziane R. P. 155. a teny
nalezione w Bibliotece mektorego zasnego y czci podne
kapitana
Kiedy ieden wiaz wypralnia, ktoramui be dōx przydane lat pięć,
tedy wpyrko nasiania nie wzniechcie, ale się wpyrko wzniec os
brocic musi: kęnja y owoca nie urosto, a stox be dōx, wneki wiele
zi głod, o jakim nigdy nie slychano. Tedy tam nie be dōx kury,
peasawa, ani bydłox, ani zwierzox, y wpyrke lud scisnon be dōx.
Cudzołoinic y wbetacznica dani be dōx na utrapienie smierci
Krol Zygmont krolowac be dōx w tych czasiech: krolowanie ie
go smiech y ciaskie, głody, mory, wojny z niego powe y moc wez
mox: Prawa y wolności ucisnie, przysięge znieważywpy. Pada
sta be dōx mu dana od kych, co panowania przodkow swych
szukac be dōx. Skrzywdox be dōx godnych, y z ucisnieniem niewin.
Keden możny wielki pan z praktyka ^{noch} dostawie polskiey, nie
gwoltam, nie masox, ale przez pokoy zmyslony. Tribut y rzemo
dostapi od holdownikow. twarz y poselswa zmyslac be dōx so
bie. Tam nie be dōxie żadney slachcy: tam nie be dōxie ieden ocl
drugiego rożny, ale iako za czasu Atomowego, be dōx sobie row
ni. od blasku zelaza, opradnie tam który tam możny be dōxie, Bogu

Слов'яно-греко-латино-польсько-український збірник.
Перша чверть XVII ст. Автограф Кирила Івановича Замойського. —
ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. —
Ф. 5, оп. 1, од. зб. 827. — Арк. 302 зв.

1. Аполлея Апології книжки. Києво-Печерська лавра, 1628 р. // Національна бібліотека у Варшаві. Відділ стародруків. — Qu XVI 956. — [3], 9 арк.
2. Архивъ Юго-Западной Россіи. — Київ, 1904. — Ч. 1, т. X : Акты, относящіеся къ исторіи Галицко-русской православной церкви (1423–1714 г.г.). — 967 с.
3. *Бевзо О. А.* Львівський літопис і Острозький літописець / *О. А. Бевзо*. — Київ, 1970. — 199 с.
4. Борговий акт на церкву Богоявлення у Львові. 1631 р. // Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького. Відділ стародруків та рукописів. — Ркл. 1128. — 2 арк.
5. *Будилович А.* Русская православная старина въ Замость / *магистр Александр Будилович*. — Варшава, 1885. — 262 с.
6. Великий Скит у Карпатах : у 3 т. / голов. ред. *Микола Кузутяк*. — Т. 1 : Патерик Скитський. Синодик. — Львів, 2013. — 728 с.
7. *Верзиловъ А. В.* Уніатскіе архимандриты въ Черниговѣ / *А. В. Верзиловъ* // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. — Черниговъ, 1903. — Вып. 5. — С. 21-30.
8. *Возняк М. С.* Історія української літератури : у 2 кн. / *М. С. Возняк*. — Вид. 2-ге, виправ. — Львів, 1992. — Кн. 1. — 696 с.
9. *Голубев С.* Київській митрополитъ Петр Могила и его сподвижники / *С. Голубев*. — Київ, 1883. — Т. I. — XII, 559, XV, 576 с. (II рахунок — Приложенія: Матеріали для исторіи западно-русской церкви).
10. *Добрянскій А.* Історія епископовъ трехъ соединенныхъ епархій, Перемышльской, Самборской и Саноцкой, отъ найдавнѣйшихъ временъ до 1794 г. / *Антоній Добрянскій*. — Львовъ, 1893. — XI, 63, XVIII, 104, XIV, 90 с.
11. *Исаевич Я. Д.* Новые материалы об украинских и белорусских книгопечатниках первой половины XVII в. / *Я. Д. Исаевич* // Книга : исследование и материалы. — Москва, 1977. — Сб. XXXIV. — С. 149-154.
12. *Исаевич Я.* Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / *Ярослав Ісаєвич*. — Львів, 2002. — 520 с.
13. *Исаевич Я. Д.* Життя і видавнича діяльність Кирила-Транквіліона Ставровецького / *Я. Д. Ісаєвич, І. З. Мицько* // Бібліотекознавство та бібліографія. — Київ, 1982. — С. 51-67.
14. Історія української літератури : у 2 т. — Київ, 1987. — Т. 1. — 631 с.
15. *Калужняцкий Е. І.* Обзоръ славяно-русскихъ памятниковъ языка и письма, находящихся въ бібліотекахъ и архивахъ Львовскихъ / *Е. І. Калужняцкий*. — Київ, 1877. — 109 с.

16. *Крыловский А. С.* Львовское ставропигиальное братство : (опыт церковно-исторического исследования) / [соч.] *А. С. Крыловского*. — Киев, 1904. — [2], XXII, [4], 314, 230 с.
17. Манявський збірник. Друга чверть XVII ст.// ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 3, од. зб. 144. — I+50+Г арк.
18. Манявський збірник. 70–80-ті рр. XVII ст. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 5, оп. 1, од. зб. 2180. — IV, 103, Г арк.
19. *Маслов С. И.* Кирилл Транквилион-Ставровецкий и его литературная деятельность / *С. И. Маслов*. — Киев, 1984. — 246 с.
20. *Маслов С.* Нові роботи з історії українського друкарства / *С. Маслов* // Бібліологічні вісті. — 1927. — № 2. — С. 97-101.
21. *Мицик Ю. А.* Ставровецкий-Транквіліон Кирило // *Ю. А. Мицик* // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: *В. А. Смолій* (голова) та ін. — Київ, 2012. — Т. 9. — С. 779.
22. *Мицько І. З.* Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576–1636) / *І. З. Мицько*. — Київ, 1990. — 190 с.
23. *Мицько І.* Святоуспенська Лавра в Уневі (кінець XIII ст. — кінець XX ст.) / *Ігор Мицько*. — Львів, 1998. — 319 с.
24. *Огієнко І.* Історія українського друкарства / *проф. Ів. Огієнко*. — Львів, 1925. — Т. 1 : Історично-бібліографічний огляд українського друкарства XV–XVIII в.в. — 418 с.
25. *Огородник І. В.* Історія філософської думки в Україні. Курс лекцій : навч. посібник / *І. В. Огородник, В. В. Огородник*. — Київ, 1999. — 543 с.
26. *Огородник І. В.* Українська філософія в іменах : навч. посібник / *І. В. Огородник, М. Ю. Русин*. — Київ, 1997. — 327 с.
27. *Перетц В.* Нарис наукової діяльності проф. С. І. Маслова / *акад. В. Перетц* // *Сергій Маслов. 1902–1927*. — Київ, 1927. — С. 17-34.
28. *Перетц В. Н.* Отчетъ о занятіяхъ во время заграничной командировки въ лѣтнее вакаціонное время 1907 года / *В. Н. Перетцъ*. — Киевъ, 1907. — 22 с.
29. *Петрушевичъ А. С.* Дополненія ко сводной Галицко-русской лѣтописи съ 1600 по 1700 годъ / *А. С. Петрушевичъ*. — Львовъ, 1891. — 939 с.
30. *Петрушевичъ А. С.* Сводная Галицко-русская лѣтопись съ 1600 по 1700 годъ / *А. С. Петрушевичъ*. — Львовъ, 1874. — 700 с.
31. *Пиндус Б.* Ставровецкий (Транквіліон) Кирило / *Б. Пиндус, Г. Чернихівський* // Тернопільський енциклопедичний словник / редкол.: *Геннадій Яворський* (голова) та ін. — Тернопіль, 2008. — Т. 3 : П–Я. — С. 327.

32. *Сергій, архимандрит*. Полный месяцесловъ Востока / *архимандрит Сергій*. — Москва, 1876. — Т. II : Святой Востокъ. — XXII, 342, 404, 272, XII с.
33. Словник української мови XVI — першої половини XVII ст. Список використаних джерел. — Львів, 1994. — 329 с.
34. Слов'яно-греко-латино-польсько-український збірник. Перша чв. XVII ст. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 5, оп. 1, од. зб. 827. — I, 315, IV арк.
35. Ставровецький Кирило (Транквіліон) // Енциклопедія Українознавства : слов. частина / голов. ред. *Володимир Кубійович*. — Перевид. в Україні. — Львів, 2000. — Т. 8. — С. 3011.
36. *Стратій Я.* Транквіліон-Ставровецький Кирило / *Я. Стратій* // Філософська думка в Україні: біобібліогр. словник / авт. кол.: *В. С. Горський, М. Л. Ткачук, В. М. Нічик* та ін. — Київ, 2002. — С. 191-192.
37. Транквіліон-Ставровецький Кирило // Українські письменники. Біобібліографічний словник / уклад. *Л. С. Махновець* ; відп. ред. *О. І. Білецький*. — Київ, 1960. — Т. 1 : Давня українська література (XI—XVIII ст. ст.). — С. 560-564.
38. *Харламповичъ К.* Западнорусскія православныя школы XVI и начала XVII вѣка, отношеніе ихъ къ православнымъ, религіозное обученіе въ нихъ и заслуги ихъ въ дѣлѣ защиты православнои вѣры и церкви / *К. Харламповичъ*. — Казань, 1898. — 524, LXII с.
39. *Харламповичъ К. В.* Малороссійское вліяніе на великорусскую церковную жизнь / *К. В. Харламповичъ*. — Казань, 1914. — Т. 1. — 878, LXVI с.
40. *Kętrzyński W.* Katalog rękopisów Biblioteki Zakładu Nar. Im. Ossolińskich / *Dr. Wojciech Kętrzyński*. — Lwów, 1898.— Т. III.— 764 s.
41. Sprawa o stanie księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich we Lwowie roku 1828 // *Czasopism naukowy księgozbioru publicznego im. Ossolińskich*. — Lwów, 1828. — R. 1, z. 4. — S. 135-154.